

مفاهیم و اصطلاحات به کار رفته در کتاب

کلمه / مفهوم	توضیح
اتمِسفر	لایه شفاف گازی شکل اطراف زمین به قطر حدود ۱۰۰۰ کیلومتر را اتمسفر گویند که از نظر فیزیکی و شیمیایی به لایه های مختلف از پایین به بالا تقسیم می شود.
آب شیرین	آبی که مقدار املاح و رسوبات آن به قدری کم باشد که برای نوشیدن یا آبیاری مزارع مناسب باشد.
آبیاری	رسانیدن آب به مزارع به شیوه های مختلف در زمان مورد نیاز گیاه را گویند.
آبیاری تحت فشار	نوعی روش آبیاری است که در آن، به منظور صرفه جویی در مصرف، آب را بر اساس برنامه ریزی و زمان بندی خاص به صورت پودر و تحت فشار به گیاهان می رسانند. معمولاً در این روش، آبیاری در زمان های گرم و آفتابی روز انجام نمی گیرد.
آذرخش / صاعقه	تخلیه الکتریکی بین دو توده ابر یا بین ابرهای باردار و زمین است که به شکل جرقه یا درخششی در آسمان دیده می شود. آذرخش معمولاً با سر و صدایی شدید همراه است که «رعد» نامیده می شود. به هنگام اصابت آذرخش به زمین، ترکیب گازهای موجود در اتمسفر تغییر می کند؛ یعنی، اکسیژن می سوزد و مقدار آن کاهش می یابد اما میزان ازت هوا بیشتر می شود.
آلودگی آب	تغییر کیفیت آب به شکل آلودگی فیزیکی، شیمیایی یا میکروبی که باعث می شود آب غیر قابل استفاده شود. تغییر رنگ، بو، دما و شکل ظاهری آب نشانگر آلودگی آن است.
آلودگی حرارتی	افزایش دمای آب به نحوی که آن را برای استفاده نامناسب سازد و لازم شود که برای استفاده مجدد آب را خنک کنند.
ابر کومولوس	ابرهایی به شکل توده ای یا شبیه به گل کلم را گویند که نشانگر گسترش عمودی ابرها است.
اثر گلخانه ای	ممانعت از برگشت انرژی حرارتی زمین به وسیله گازهای موجود در اتمسفر زمین را اثر گلخانه ای می گویند که باعث افزایش دمای زمین می شود.
اقلیم / آب و هوا	شرایط جوی حاکم بر یک منطقه در مدت زمان طولانی را آب و هوا یا اقلیم آن منطقه می گویند.
اهمیت و فواید اقیانوس ها	اقیانوس ها بزرگ ترین و پایدارترین بوم سامانه ها بر روی زمین هستند. در واقع کره زمین یک اقیانوس عظیم است و قاره های مختلف به صورت جزایری در درون آن قرار گرفته اند. درون اقیانوس ها جهان شگرفی وجود دارد که نمونه های آن در سطح خشکی کمتر دیده می شود. نقش اقیانوس ها در تعادل آب و هوای کره زمین، بارش باران و برف، وزش بادهای، تعادل درجه حرارت زمین و غذای انسان ها انکارناپذیر است. اقتصاد بسیاری از کشورهای جهان به اقیانوس ها و دریاها وابسته است. اقیانوس ها مانند گنجینه ای بزرگ، محل ذخیره منابع و معادن مختلف است. امروزه دریاها و اقیانوس ها مهم ترین راه ارتباطی میان قاره ها و کشورها هستند. علاوه بر آن نقش اقیانوس ها از نظر نظامی و سیاسی، گردشگری، صنایع بزرگ و تحقیقات علمی بر کسی پوشیده نیست.
اکوسیستم	در سطح سیاره زمین ۵ اقیانوس بزرگ وجود دارد. اقیانوس های هند، آرام، اطلس، منجمد شمالی و منجمد جنوبی، نزدیک ترین آنها به کشور ما اقیانوس هند است.
اکوسیستم	مجموعه گیاهان و جانورانی را که با یکدیگر در یک محدوده مشخص زندگی می کنند، برهم اثر می گذارند و از هم تأثیر می پذیرند، اکوسیستم آن محل گویند.
انرژی جزر و مد	نیروی حاصل از جزر (پایین رفتن آب دریا) و مد (بالا آمدن آب دریا) در نواحی ساحلی گویند. برای بهره برداری از این نیرو، توربین هایی در نواحی ساحلی مستقر می کنند که با قدرت آب می چرخند و انرژی تولید می کنند.

انرژی حاصل از گرمای زمین را گویند. به طور طبیعی، دمای زمین در هر صد متر عمق، ۳ درجه سانتی گراد افزایش می‌یابد. با تزریق آب به درون زمین و گرم شدن آن در درون لایه‌ها می‌توان این آب را بالا کشید و از گرمای آن استفاده کرد. در کشورهای ایسلند، زلاندنو و ایالات متحده آمریکا از این انرژی استفاده می‌کنند.	انرژی زمین گرمایی (ژئوترمال)
انرژی حاصل از سوختن نفت، گاز و زغال سنگ را گویند. این مواد سوختی در اثر تحول گیاهان و جانوران در درون لایه‌های زمین به مدت طولانی حاصل می‌شوند و جزء انرژی‌های تجدیدناپذیر محسوب می‌شوند.	انرژی فسیلی
انرژی موجود در هسته‌اتم رادیواکتیو است که با شکستن یا پیوند دادن هسته‌های این اتم‌ها مقدار بسیار زیادی انرژی آزاد می‌شود.	انرژی هسته‌ای
افزایش بسیار سریع تعداد جمعیت را در هر مکان، انفجار جمعیت گویند. انفجار جمعیت در قاره‌های آسیا، آفریقا و آمریکای جنوبی در چند دهه اخیر بیشتر از سایر نواحی جهان بوده است.	انفجار جمعیت
بلاهایی را گویند که پس از بلاهای طبیعی اولیه به وقوع می‌پیوندند. مثل زمین لغزه که پس از زمین لرزه ممکن است حادث شود یا شیوع بیماری‌های واگیردار پس از وقوع سیلاب‌ها.	بلاهای ثانویه
به سرزمینی بیابان گویند که شرایط محیطی آن برای گسترش زندگی جانوری و گیاهی مساعد نیست و فعالیت‌های زیستی در نواحی بیابانی به علت خشکی به شدت محدود و شکننده است. گسترش شرایط بیابانی و محدودتر شدن فعالیت‌های زیستی را بیابان‌زایی می‌گویند.	بیابان / بیابان‌زایی
در جغرافیا به ساخته‌های دست بشر، مثل جاده‌ها، شهرها، مزارع و ساختمان‌ها، پدیده انسانی گویند.	پدیده انسانی
در جغرافیا به پدیده‌هایی مانند پوشش گیاهی، رودها، جنگل‌ها، دریاچه‌ها و همانند آنها که انسان در پیدایش آنها نقشی نداشته است، پدیده طبیعی گویند.	پدیده طبیعی
لرزش‌های خفیف زمین را که پس از زلزله اصلی به وقوع می‌پیوندند، پس لرزه گویند.	پس لرزه
بوته‌ها، درختچه‌ها و درخت‌های یک منطقه را که به صورت طبیعی و خودرو در آن محل وجود داشته باشند، پوشش گیاهی گویند.	پوشش گیاهی
تبدیل شدن مایع از حالت جامد یا مایع را به گاز تبخیر گویند.	تبخیر
مقدار مایعی که می‌تواند در صورت وجود آب در یک محل به بخار تبدیل شود.	تبخیر بالقوه
مقدار مایعی که طی زمان مشخص (یک سال) به بخار تبدیل می‌شود.	تبخیر واقعی
بریدن یا سوزاندن درختان جنگلی و بهره‌برداری بی‌رویه از آنها توسط انسان.	تخریب جنگل
تعداد افراد ساکن در یک واحد سطح. برای محاسبه تراکم جمعیت در یک مکان، باید تعداد جمعیت را بر مساحت آن مکان تقسیم کرد.	تراکم جمعیت
بارندگی بیش از حد متوسط سالیانه را در یک مکان، ترسالی گویند. در مقابل، خشک‌سالی به بارش کمتر از حد متوسط سالیانه در یک مکان گفته می‌شود.	ترسالی
دوره‌ای از دوران سنوزوئیک زمین‌شناسی است که حدود ۶۳/۵ میلیون سال به طول انجامیده است.	ترشیاری (ترشییری)
امواج بلند حاصل از فعالیت‌های زلزله یا آتش‌فشان‌های زیردریایی که اغلب در ژاپن بیشتر از سایر جاها اتفاق می‌افتد. ارتفاع این امواج گاه به بیش از ۲۰ متر می‌رسد و خساراتی را در نواحی ساحلی به بار می‌آورد.	سونامی
حالت تقریباً متعادل و پایدار در یک محیط طبیعی بین همه اجزای تشکیل دهنده محیط را تعادل محیطی گویند. در این حالت برتری یک جزء سبب نابودی اجزای دیگر محیط نمی‌گردد.	تعادل محیطی

تکنولوژی/فناوری	مجموعه علوم و فنون و مهارت‌هایی که انسان در یک رشته علمی کسب کرده است.
توان بالقوه	توان بالقوه یا توانایی بالقوه عبارت است از توان موجود در هر ماده یا پدیده برای تغییر وضعیت در آینده؛ مثلاً در یک دانه گندم، توان بالقوه رویش و تولید یک بوته و خوشه گندم را دارد.
توده هوا	حجم بزرگی از هوا که در آن خصوصیات دما و رطوبت یکنواخت باشد. توده‌های هوا با استقرار بر روی مناطق، خصوصیات خود را به آن مناطق می‌دهند.
گردشگری	از نظر تاریخی به اشراف زادگان فرانسوی که برای تحصیل و کسب تجربیات زندگی به سفر می‌رفتند، گردشگر می‌گفتند. اصطلاح گردشگر از قرن نوزدهم معمول شد. بعدها در فرانسه این اصطلاح را برای کسانی به کار بردند که برای سرگرمی و گذران اوقات فراغت به فرانسه سفر می‌کردند. به این گونه سفرها بعداً گردشگری اطلاق شد و در سطح جهانی به کار رفت.
گرم شدن کره زمین	پدیده گرم شدن زمین، تغییر دمای زمین در اثر فعالیت‌های صنعتی بشری است
دید ترکیبی	توجه به عملکرد و ارتباط همه اجزای تشکیل دهنده یک محیط را نگرش یا دید ترکیبی (کل نگری) اطلاق می‌شود.
جابه‌جایی مواد	یکی از مراحل فرسایش که در آن، مواد حاصل از تخریب به وسیله عوامل طبیعی حمل شده و از جایی به جای دیگر برده می‌شوند.
جاری شدن رودها	حرکت آب‌های ناشی از بارندگی یا ذوب یخچال‌ها و برف‌ها و چشمه‌ها بر روی سطح زمین که به شکل جویبارها و رودها بوده و شبکه‌ای از آب‌های روان را پدید می‌آورند.
جلگه	به زمین‌های همواری که از یک سو به کوه‌ها و از سوی دیگر به پهنه‌های آب (دریاها، دریاچه‌ها و ...) محدود می‌شوند، جلگه گویند؛ مثل جلگه خوزستان و جلگه خزر.
جنگل	رویش متراکم درختان در یک محدوده را جنگل گویند. در جنگل معمولاً فاصله درختان از یکدیگر کم است و اکوسیستم خاصی در آن جا وجود دارد.
جنگل‌های استوایی (حاره‌ای)	جنگل‌های متراکمی که در نزدیکی خط استوا و مجاورت آن ایجاد شده‌اند و در آنها شرایط گرم و مرطوب حکم فرماست. این جنگل‌ها را جنگل حاره‌ای نیز گویند.
جوانی جمعیت	هنگامی که درصد زیادی از جمعیت کمتر از ۱۵ سال سن داشته باشند، جمعیت جوان است. کشورهایی که دارای جمعیت جوان‌اند، دارای هرم سنی با قاعده پهن‌اند.
جو فوقانی	از ارتفاع ۱۶ کیلومتری به بعد را در اتمسفر زمین، جو فوقانی گویند. از این ارتفاع به بعد تغییرات جوی به سرعت رخ نمی‌دهند.
جبهه هوا	توده‌های هوا در برخورد با یکدیگر در یک مرز مشترک یک جبهه هوا را تشکیل می‌دهند.
چاله	سرزمین پست و فرونشسته‌ای که آب‌های اطراف را به سوی خود می‌کشد. اغلب چاله‌ها منشأ زمین ساختی دارند و یا فرو رفتن قسمتی از زمین‌ها بر اثر انحلال و یا شکست در قسمت‌های درونی سبب ایجاد چاله‌ها می‌شوند. ابعاد چاله‌ها متفاوت است.
چشم انداز	بخشی از سطح زمین که شکل خاصی از ناهمواری‌ها، آب‌ها، پوشش گیاهی و زندگی انسانی را به نمایش می‌گذارد.
حوضه آبریز	حوضه یا چاله‌ای با ابعاد متفاوت که آب‌های اطراف را به سوی خود می‌کشد و در نهایت، به یک دریاچه، دریا، اقیانوس تبدیل می‌شود؛ مثل حوضه آبریز دریای خزر، حوضه آبریز دریاچه ارومیه یا حوضه آبریز خلیج فارس.
حوضه آبگیر	منطقه یا حوضه‌ای که آب‌های آن جمع شده و به هم می‌پیوندد و به وسیله یک شبکه از جریان‌های سطحی از آن منطقه خارج می‌شود؛ مثل حوضه آبگیر ارس و حوضه آبگیر گاماسیاب.

حوضه با چاله‌ای که آب‌های اطراف به آن وارد شده اما از آن جریانی خارج نمی‌شود. آب حوضه‌های بسته ممکن است در اثر مصرف کشاورزی یا صنعتی یا تبخیر و امثال آنها کم شود.	حوضه بسته
کمبود بخار آب در اتمسفر به مقدار پایین‌تر از حد معمول یا کمبود ریزش‌های جوی را در یک دوره معین در یک مکان، خشکی هوا گویند.	خشکی هوا
فشار هوا در امتداد عرضی یک توده هوا از یک مرکز به اطراف تغییر می‌کند. از به هم پیوستن نقاط هم‌فشار، خطوط بسته‌ای حاصل می‌شود که به خطوط هم‌فشار معروف است.	خطوط هم‌فشار
به مجموعه کشورهایی که در جنوب غرب آسیا و شمال شرق آفریقا (مصر) قرار دارند، گفته می‌شود.	خاورمیانه
مجموعه اطلاعات یا ارقامی که بر روی آنها پردازش صورت نگیرد و به حالت خام باشند.	داده
سرزمینی نسبتاً هموار و کم‌شیب که اطراف آن را کوه‌ها محاصره کرده باشند.	دشت
محلی که در آن مواد حمل شده توسط رود در محل تقاطع با دریا بر جای گذاشته می‌شود. این محل‌ها اغلب به شکل یک مثلث در می‌آیند که در زبان یونانی دلتا Δ گفته می‌شود.	دلتا
مدت زمانی که طول می‌کشد تا یک پدیده دوباره تکرار شود.	دوره بازگشت
شرایط یا وضعیت مشابهی که طی یک وقفه زمانی دوباره دیده می‌شود؛ مثلاً در هر ۲۴ ساعت که یک دوره زمانی به نام شبانه‌روز است، زمین یک بار به دور خود حرکت وضعی را انجام می‌دهد.	دوره زمانی
دیواری که بین دو قسمت شرقی و غربی شهر برلین در آلمان کشیده شده بود و قلمرو نیروهای بلوک شرق (کمونیست) و بلوک غرب (سرمایه‌داری) را از نظر سیاسی مشخص می‌کرد. این دیوار پس از وقوع تحولات سیاسی در اوایل دهه ۱۹۹۰ و اتحاد دو آلمان برچیده شد.	دیوار برلین
رشد طبیعی جمعیت حاصل تفاضل میزان مولید از میزان مرگ و میر است. اگر میزان تولدها بیش از مرگ و میرها باشد، جمعیت رشد می‌کند.	رشد طبیعی جمعیت
حضور انسان در محیط طبیعی همواره با دخالت‌های انسان در آن محیط و اثرات محیط طبیعی بر زندگی انسان همراه بوده است. به مجموعه این کنش‌ها و واکنش‌ها، رابطه متقابل انسان و محیط گفته می‌شود.	رابطه متقابل انسان و محیط
ریزش برف، باران، تگرگ یا شبنم و هرنوع رطوبت جوی دیگر از آسمان به زمین را بارندگی یا ریزش‌های جوی گویند.	ریزش‌های جوی / بارندگی
زندگی در خانه‌های موقتی یا دائمی را که از چوب، ورقه‌های آهن، حلبی، حصیر و همانند آنها در پیرامون شهرهای بزرگ ساخته شده است، زاغه‌نشینی گویند. کیفیت زندگی در این خانه‌ها معمولاً پایین و فاقد امکانات بهداشتی‌اند.	زاغه‌نشینی
ضایعات ناشی از صنایع که پس از تبدیل مواد اولیه به کالاهای ساخته شده حاصل می‌شود و چون مورد استفاده دیگری ندارد، دور ریخته می‌شود.	زباله صنعتی
انجام عملیات جمع‌آوری، تنظیم و انتشار اطلاعات جمعیتی در یک زمان معین و در مورد همه افراد ساکن در یک قلمرو خاص، مثلاً یک کشور را سرشماری جمعیت گویند.	سرشماری جمعیت
موادی که کشاورزان برای مبارزه با آفات یا امراض گیاهی به کار می‌برند.	سموم دفع آفات گیاهی
فقر بهره‌برداری از داده‌های ماهواره‌ای و تفسیر آنها در بررسی ویژگی‌های بهره‌برداری از منابع زمین	سنجش از دور
مجموعه سنگ‌هایی که بر اثر سرد شدن مواد آذرین در درون لایه‌های زمین تشکیل شده باشند. این سنگ‌ها معمولاً دارای بلورهای درشت‌اند.	سنگ آذرین درونی

سوسپیدانس	پایین آمدن تدریجی و آرام توده هوا به طرف سطح زمین که باعث افزایش فشار جوی در یک منطقه می شود.
سیاست های جمعیتی	مجموعه اصول، تدابیر و تصمیمات مدونی که از سوی دولت ها در زمینه مسائل مربوط به جمعیت (مثل کاهش، افزایش، تغییر ساختمان جمعیت، جابه جایی و ...) اتخاذ می شود.
شبکه آبراهه	مجموعه آبراهه ها، شاخه ها و رودهایی که در یک حوضه آبرگیر وجود دارند و آب های آن حوضه را به خارج از آن (حوضه آبریز) هدایت می کنند.
گیاهان شوری پسند	گیاهانی که در نواحی خشک و نیمه خشک که در آنها مقدار املاح درون خاک زیاد است، رشد می کنند. این گیاهان به گیاهان خشکی پسند نیز معروف اند.
شهرک اقماری	شهرهای کوچکی که به فاصله کم در پیرامون شهرهای بزرگ احداث می شوند تا جمعیت اضافه شهرهای بزرگ در آنها سکونت کنند. این شهرک ها از نظر اقتصادی و اجتماعی به شهرهای بزرگ وابسته اند.
شیب دامنه	میزان اختلاف ارتفاع بین دو نقطه و فاصله افقی بین آنها در روی یک دامنه را گویند. میزان شیب دامنه را به درصد یا درجه بیان می کنند.
صادرات نامرئی	به درآمدهای حاصل از گردشگری در یک کشور صادرات نامرئی گویند. گردشگران در کشور میزبان بابت خدمات و کالاهای مختلف هزینه هایی می پردازند که در واقع مثل این است که خدمات و کالاهای داخل کشور به کشور محل زندگی گردشگر صادر شده باشد.
عرصه زیستی	محیط یا فضایی که در آن موجودات زنده مثل گیاهان و جانداران زندگی می کنند، همانند محیط جنگلی.
عرض جغرافیایی بالا	عرض های جغرافیایی نزدیک به مدار ۶۰ درجه شمالی و جنوبی در کره زمین و بالاتر از آن.
غرقابی کردن	یکی از روش های آبیاری زمین های زراعی که در آن برای مدت طولانی به زمین آب داده می شود؛ به طوری که تمام فضاهای خالی خاک پر می شود و آب اضافی تا مدتی روی خاک باقی می ماند. این روش برای آبیاری گیاهان مناسب نیست.
فرسایش	فرایند تغییر چهره ظاهری زمین بر اثر فعالیت آب، باد، امواج و عوامل دیگر که شامل مراحل تخریب، حمل و انباشتن مواد است.
فرسایش خاک	فرایند تخریب خاک و انتقال مواد حاصل از آن از جایی به جای دیگر توسط عوامل طبیعی یا انسانی.
فرسایش کاوشی	کنده شدن و حمل مواد به وسیله آب های جاری یا بادها که سبب کاهش حجم و مقدار مواد در یک قسمت از ناهمواری ها می شود. رودها در مسیر خود، در قسمت های پرشیب عمل فرسایش کاوشی را انجام می دهند.
قطب آهنگ	به ماهواره هایی قطب آهنگ گویند که برداشت اطلاعات را در مسیر قطبین (از یک قطب به قطب دیگر زمین) انجام می دهند.
قنات (کاریز)	روشی برای انتقال آب از درون سفره های آبدار زیرزمینی به مزارع و روستاهای دوردست. در این روش یک مجرای زیرزمینی به وسیله چاه های متعدد به یکدیگر متصل می شود و سرانجام آب حاصل از زیرزمین خارج و در محل مظهر قنات مورد استفاده قرار می گیرد.
گردشگر	به کسی که به کشور یا شهر یا محیطی غیر از محیط زیست عادی خود برای مدتی که کمتر از ۲۴ ساعت و بیش از یک سال نباشد، سفر کند و قصد او از این سفر استراحت، تفریح، ورزش، دیدار فامیل، کسب و کار، مأموریت، شرکت در گردهمایی های علمی، معالجه، تحقیق یا فعالیت های مذهبی باشد، گردشگر گویند.
کواترنر	دوره حاضر از دوران سنوزوئیک زمین شناسی که ۲ میلیون سال اخیر تاریخ زمین شناسی را دربر گرفته و دارای دو عصر پلی ایستوسن و هولوسن (معاصر) است.
کوهزایی	چین خوردگی پوسته زمین و مواد رسوبی آن بر اثر فعالیت های نیروهای درونی زمین که سبب ایجاد ناهمواری ها می شود.

کاربری زمین	به‌کارگیری زمین برای مقاصد خاص مثل شهرسازی، زراعت، مسکن، تجارت یا صنعت
گازهای گلخانه‌ای	به‌گاز کربنیک، متان و دی‌اکسید کربن که در اتمسفر زمین مانع بازگشت انرژی حاصل از تابش خورشید می‌شود و گرمای زمین را سبب می‌شوند، گازهای گلخانه‌ای می‌گویند.
گردش آب در طبیعت	فرایند چرخش آب بین اتمسفر زمین، خشکی‌ها و دریاها را گردش آب در طبیعت گویند. طی این فرایند، رطوبت موجود در زمین به شکل مایع، جامد یا گاز در بخش‌های مختلف زمین گردش می‌کند و عامل اساسی این گردش، انرژی حاصل از تابش خورشید است.
گسل / گسله	ایجاد شکستگی و اختلاف ارتفاع در درون سنگ‌ها و لایه‌های زمین در اثر نیروهای درونی را گسل یا گسله گویند. میزان جابه‌جایی در گسله‌ها ممکن است از چند سانتی‌متر تا چند کیلومتر باشد.
لکه خورشیدی	مناطق نسبتاً تاریک در سطح خورشید که نشانگر دمای پایین‌تر نسبت به نواحی اطراف خود است. تعداد این لکه‌ها متفاوت بوده و به شکل دوره‌ای ظاهر می‌شوند. برای آنها دوره ۱۱ ساله‌ای در نظر گرفته شده است. افزایش تعداد این لکه‌ها بر شدت میدان مغناطیسی زمین تأثیر می‌گذارد.
لیتوسفر	سنگ کره، بخشی از قشر کره زمین است که به صورت جامد بر روی بخش ماگما (مواد مذاب درونی) قرار گرفته است. قطر این قشر جامد حدود 10^4 کیلومتر است.
محیط زیست	پهنه‌ای از سطح زمین که زیستگاه موجودات زنده اعم از گیاه، انسان و جانوران باشد.
مخروط افکنه	محلی که در آن‌جا مواد حاصل از فرسایش رودخانه‌ای بر جای گذاشته می‌شوند و معمولاً شکل مخروطی داشته و در محل خروج رودها از کوهستان‌ها، یعنی کوهپایه‌ها تشکیل می‌شوند. مخروط افکنه‌ها ممکن است ابعاد مختلف داشته باشند.
مدار رأس السرطان	عرض جغرافیایی ۲۳ درجه و ۲۷ دقیقه شمالی را گویند. در روز اول تیرماه، انوار خورشید به شکل عمودی به این مدار یا عرض جغرافیایی می‌تابند. در مقابل، مدار رأس الجدی قرار دارد که در همان عرض اما در نیم کره جنوبی قرار دارد و در روز اول دی‌ماه انوار خورشید بدان عمودی می‌تابند.
مراعات مخروبه	مراعاتی که به علت سیل یا چرای بی‌رویه دام‌ها و دیگر اقدامات انسانی به صورت غیر قابل اصلاح درآمده باشند
مصب	محل ورود رود به دریا یا دریاچه را مصب گویند. نام دیگر آن، دهانه رود است.
مصرف سرانه آب	مقدار آبی که هر فرد در واحد زمان (روز، ماه یا سال) برای آشامیدن یا دیگر امور روزمره خود مصرف می‌کند.
مقاومت الکتریکی	اختلاف پتانسیل الکتریکی بین دو سر یک جسم یا ماده که از آن جریان الکتریکی عبور کرده باشد. معمولاً مقداری از جریان الکتریکی که از مواد می‌گذرد کاسته می‌شود که به مصرف گرمایش آن جسم می‌رسد. لایه‌های زمین دارای مقاومت‌های الکتریکی متفاوت‌اند.
مگاتن	مقدار انرژی معادل 10^6 تن یا 10^9 کیلوگرم.
منطقه شهری	منطقه‌ای که شامل یک کلان‌شهر و تعدادی شهرک اقماری است و معمولاً آنها با یکدیگر ارتباط کارکردی روزانه دارند (در زمینه اقتصادی، اجتماعی، شغلی، خدماتی و ...).
منطقه معتدل شمالی	مناطق از زمین که در نیم کره شمالی بین مدار رأس السرطان تا مدار قطبی (۶۶ درجه شمالی) واقع شده‌اند.
مواد پرتوزا	برخی از مواد در طبیعت خاصیت ناپایدار دارند - مانند مواد رادیواکتیو - و با گذشت زمان هسته آنها به هسته‌های سبک‌تر تبدیل می‌شود. این واپاشی هسته‌ای همراه با گسل پرتوهایی همراه است. این خاصیت هسته‌ها را پرتوزایی و هسته‌های ناپایدار را که توانایی ارسال پرتو دارند، هسته‌های پرتوزا می‌نامند. برای کسب اطلاعات بیشتر، به کتاب فیزیک ۱ و ۲ پیش‌دانشگاهی رشته ریاضی، صفحه ۲۴۷ نیروی هسته‌ای نگاه کنید.

مواد مذاب	موادی که در اعماق زمین بر اثر فشار و گرما به شکل مذاب درمی آیند و در صورت بروز آتش فشان ها به سطح زمین راه می یابند. این مواد حالت خمیری و روان دارند.
مهاجرت از شهر به روستا	نوعی مهاجرت که در کشورهای پیشرفته صنعتی مشاهده می شود و مردم ساکن شهرها ترجیح می دهند محل زندگی خود را به روستاها منتقل کنند. نام دیگر آن شهرگری است. این نوع مهاجرت اغلب به دلیل فرار از سر و صدا و هوای آلوده شهرها یا ناهنجاری های اجتماعی شهرها صورت می گیرد.
مهاجرت خارجی	نوعی مهاجرت که در آن افراد از یک کشور به کشور دیگر می روند تا از شرایط اقتصادی یا اجتماعی کشور مقصد بهره گیرند.
مهاجرت داخلی	مهاجرتی که به شکل دائمی، فصلی یا موقتی بین قسمت های داخلی یک کشور صورت می گیرد.
مهاجرت روزانه	نوعی مهاجرت که اغلب در پیرامون شهرهای بزرگ به وقوع می پیوندد و مردمی که در شهرها کار می کنند، شب ها برای استراحت و سکونت به نواحی پیرامون شهرها سفر می کنند؛ به عبارت دیگر، محل کار و محل زندگی افراد با یکدیگر فاصله دارد و این فاصله هر روز طی می شود. پیشرفت وسایل حمل و نقل موجب افزایش این نوع مهاجرت شده است.
نقشه پهنه بندی	نوعی از نقشه های جغرافیایی که در آنها احتمال وقوع یک پدیده مثل زمین لرزه یا سیل و مانند آنها نمایش داده می شود.
نقشه کوچک مقیاس	نوعی نقشه که روی آن ابعاد عوارض محیطی به مقدار بسیار زیاد کوچک شده اند. مثل نقشه هایی که در آنها عوارض تا حدود ۱ میلیون برابر کوچک شده اند.
ناپایداری هوا	شرایط جوی ناآرام به صورت وزش باد - بارش را حالت هوای ناپایدار یا ناپایداری هوا گویند.
نیمرخ / برش	نمایش شیب ها یا ناهمواری ها یا ویژگی های زمین شناسی در یک امتداد خاص.
نقشه توپوگرافی	نوعی نقشه طبیعی که نمایشگر وضعیت ناهمواری های زمین است. در این نقشه ها، پراکندگی شهرها و جاده ها ممکن است ترسیم شده باشند.
نیروگاه هسته ای	نیروگاه هسته ای کارخانه تولید برق است و انرژی هسته ای را به جریان برق تبدیل می کند و شامل یک یا چند راکتور، سیستم تولید برق و واحدهای تولید سرمایه است.
واحه	جایی در بیابان که به علت وجود آب های زیرزمینی و بهره برداری از آنها زندگی رونق داشته باشد. معمولاً در چنین جاهایی روستاهای بزرگ و کوچک گسترش می یابند.
وارونگی دما (اینورژن)	به طور معمول هرچه از سطح زمین به بالا برویم، دمای هوا کاهش می یابد. اگر این موضوع بر عکس باشد، یعنی با افزایش ارتفاع از دمای هوا کاسته نشود، وارونگی دما (اینورژن) به وقوع می پیوندد. وارونگی دما در زمستان سبب آلودگی هوا می شود.
هرم سنی جمعیت	نموداری که با آن ساختمان سنی جمعیت نشان داده می شود و بر روی یک محور آن تعداد یا درصد جمعیت و در روی محور دیگر، تعداد زنان و مردان با گروه های سنی مختلف نشان داده می شود.
هوا	نوعی درخت که از شیره آن در تولید کائوچو (لاستیک طبیعی) استفاده می شود.
هیدروسفر	(کره آب) به مجموعه آب های سطح زمین شامل دریاچه ها و اقیانوس ها اطلاق می شود.
یخچال قطبی	پهنه های عظیم یخی در نواحی قطبی (شمالی و جنوبی) که به علت سرمای محیط گسترده شده و ممکن است تا مدت ها پایدار بمانند.
یخچال کوهستانی	توده های بزرگ و قابل توجهی از برف و یخ فشرده شده که در نواحی مرتفع کوهستانی از سالی به سال دیگر یا چند سال پایدار می مانند و ذوب نمی شوند.

تقدیر و تشکر

شورای برنامه‌ریزی گروه جغرافیای دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتاب‌های درسی مراتب سپاس و قدردانی خود را از استادان محترم گروه جغرافیای دانشگاه‌های تربیت معلم، تهران، تربیت مدرس و شهید بهشتی، همچنین گروه‌های آموزشی جغرافیا در استان‌ها که با ارائه نظر و پیشنهادهای سازنده خود در بازنگری این کتاب نقش مؤثری برعهده داشتند، تقدیم می‌دارد.

همچنین از همکاری‌ها و مساعدت صمیمانه نهادها و ارگان‌هایی که در ارائه اطلاعات مورد نیاز، مؤلفان را یاری نموده‌اند سپاسگزاری می‌شود:

- سازمان جنگل‌ها و مراتع، وزارت جهاد کشاورزی
- سازمان حفاظت محیط زیست
- روابط عمومی سازمان آب منطقه‌ای تهران
- روابط عمومی وزارت نیرو
- مؤسسه بین‌المللی زلزله‌شناسی و مهندسی زلزله
- کمیته ملی کاهش اثرات بلایای طبیعی
- ستاد حوادث غیرمترقبه وزارت کشور
- سازمان هواشناسی کشور
- سازمان نقشه‌برداری کشور
- شورای پژوهش‌های علمی و صنعتی کشور
- سازمان فضایی ایران
- سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری
- مرکز سیستم‌های اطلاعات جغرافیایی شهر تهران
- سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح
- جمعیت هلال احمر جمهوری اسلامی ایران
- سازمان انرژی اتمی ایران

شورای برنامه‌ریزی گروه جغرافیای دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتاب‌های درسی موفقیت همه این عزیزان را در خدمت به گسترش علم و فرهنگ کشور، از خداوند متعال خواستار است.

